

Pozsgay Imre: Demokrácia és kultúra

Véletlen egybeesés volt, hogy éppen azokban a napokban, amikor Pozsgay Imre könyvét behatóbban, a recenzióírás szándékával tanulmányozni kezdtem, egyik folyóiratunkban előzetes ismertetés jelent meg Lukács György utolsó kéziratos fogalmazványáról, *Megélt gondolkodás* című önéletrajzi vázlatáról. Ebben olvasható ez a mondat is: „Így mindenütt probléma: átmenet a valódi, szocialista demokráciára (mindennapi élet demokráciája) vagy állandó válság.”

Lukács itt klasszikus tömörséggel foglalja össze azt a tanulságot, hogy a győztes szocializmus mindenkori pozíciója a lehető legszorosabban összefüggött — s most és ezután is összekapcsolódik — a szocialista demokrácia helyzetével, fejlettségi szintjével. Mert a szocialista demokratizmus egyidejűleg összegyűjtője is, de szét-sugározatója is mindazoknak az osztársadalmi erényeknek és gyengeségeknek, amelyek az adott időszakra jellemzőek. S ebbeli szerepkörében nagyon aktív és befolyásoló erejű. Ha jól működik, felfokozottan mozgósítja az alkotó, előrehajtó energiákat még az egyébként olykor nem könnyű világpolitikai vagy gazdasági körülmények között is. És megfordítva: ha tartósan nem megfelelően funkcionál, felhalmozza, majd hatványozottan felszínre hozza például a gazdasági vagy ideológiai ellentmondásokat is.

A szocializmus ügyének egyik alapkérdéséről van tehát szó, s Pozsgay Imre a tárgykör fontosságához illő felelősséggel és alaposággal foglalkozik vele könyvében. Az olvasót érő első gondolati élményt az adja, hogy Pozsgay következetesen a szocialista demokrácia valóságos természetét, működési mechanizmusát és hatását, mostani állapotát és kívánatos haladását vizsgálja a legáltalánosabb elvi síktól a mindennapi élet demokráciájának szférájáig, kerülve a hétköznapi gyakorlatban nem ritkán előforduló elkedvetlenítően felületes, vagy a még annál is rosszabb pusztán formális, szólamos hivatkozást rá. Kiindulópontja az, hogy „a társadalom struktúráltasága a szocializmusban is magával hozza az érdekek bonyolult rendszerét, s ez szükségszerűen érdekkülönbségeket és érdekösszeütközéseket okoz. Az érdekkülönbségeket nem szabad minden esetben és feltétlenül társadalmi rossznak tekintenünk, hanem olyan jelenségeket kell látnunk bennük, amelyek, ha megfelelően szabályozzuk őket, a fejlődés mozzogatói”. Felfogásának lényege szerint a szocialista demokrácia a mi mostani körülményeink közt a nem antagonisztikus érdekviszonyoknak objektíve meglevő és bonyolult hálózatában érvényesül, s e demokrácia fejlesztésének, egyre jobb kiteljesítésének legjobban járható útja nem az így létrejövő érdekötközések előtti szemet hunyás, vagy az adminisztratív elhallgattatás, hanem a konstruktív kiaknázás. Mert az újból és újból keletkező ellentmondások jó része nem a szocialista fejlődés ellenében munkálkodik, hanem — jól élve velük — éppen serkentő erejű; ártóvá akkor lesznek, ha nem veszik tudomásul, vagy erőltetetten visszaszorítják őket.

Ez természetesen tartalmilag és módszerbelileg is nagy terheket ró a pártra és

személy szerint mindenkire, aki az így értelmezett demokratizmus fejlesztésén fáradozik, mert ez eleve kizár mindenféle bürokratizmust, önkényes hatalmi szót, kényelmességet és szellemi igénytelenséget, de ma csakis ez a nagyobb követelmény, a nehezebb munka elvégzése térülhet meg a jobb eredményben: „A folyamatosan megoldott és újrakeletkező, szocialista viszonyaink között létrejövő és alapvetően szocialista tartalmú ellentmondások, konfliktusok létének tudatos elismerése és politikai eszközökkel való felszínre hozatala, s ezáltal hatékonyabb politikai alakítása nagyobb erkölcsi erőt és elvi, politikai helyállást követel, mint az ábrándképek kergetése. Az ily módon helyesen gondolkodók fejében az élet nem csupán tévedések, vereségek s kényszerű kínlódások sorozata, hanem új meg új vállalkozások emberségben való megerősödését is hozó szakadatlan láncolata.”

Ebből fakadóan a jó és korszerű vezetői alapállás ma nem az, amelyik abból indul ki, hogy mi engedhető meg és mi nem, amely tehát legelső fokon mindent csakis és kizárólag annak alapján mérlegel, hogy mennyit engedjen meg a vezetés a vezetetteknek. Ellenkezőleg: az, amelyik mindenekelőtt arra összpontosít, hogy az élet adta reális ellentmondásokból mi és hogyan hasznosítható a leggyümölcsözőbben, s ebből az elsődleges valóságmégközelítésből és ilyen beállítottságú probléma-érzékenységgel még elébe is megy a várható fejlődésnek; ennek alárendelve jöhet csak számításba a megengedhetőség kérdése, s ha ebből az aspektusból valami tényleg nem engedhető meg, akkor az érvényre is jusson. Ez látszólag körülményesebb vezetési stílus, de ha „úrrá akarunk lenni a ránk váró nehézségeken, akkor a sok helyen még létező, olcsó energiára alapozott bürokratikus vezetést a drágább, de mégis sokszorta kifizetődőbb energiával dolgozó vezetéssel kell felváltani. Ez a drágább, illetve értékesebb energia szinte korlátlanul rendelkezésünkre áll. Nem más az, mint az önálló gondolkodásra, döntésre való képesség, amely akkor igazán jó, ha vele jár a becsület és a felelősségtudat is.”

Ezek az alapelvek, amelyek teljes összhangban vannak pártunk kongresszusainak határozataival és másutt is megfogalmazott dokumentumaival, analóg módon érvényesek a kultúrpolitikára is. Pozsgay Imre, érdeklődésének és tisztségének megfelelően, könyvének címével összhangban kitüntetett figyelmet szentel a demokrácia és a kultúra összefüggéseinek, vagy más nézőpontból a demokratizmus elvi és konkrét jelenlétének a mai magyar kulturális élet övezetében.

Az egyik kulcskérdés a kultúrpolitika és az alkotó-művészek viszonya. Pozsgay itt is abból az alaptételből indul ki, amit előbb már általánosabb érvennyel kifejtett, annak tételes kimondásából, hogy ebben a relációban is léteznek valóságos ellentmondások: „Mert a politikában mindig van némi hajlandóság arra, hogy elvárja a maga szándékainak mindennapi publicisztikai visszaigazolását. A művészetben pedig arra, hogy csak elvont célokra tekintve, a dolgokat azokhoz mérve, ellenzéki hangoltsággal beszéljen a jelenről.” Egyik régebbi nyilatkozatában még arrafelé hajlott, hogy ezekben a nézőpontbeli eltérésekből adódó vitákban a kultúrpolitikai döntések olyan feltétlen helyességét és indokoltságát vallja, amivel elméletileg sem lehet egyetérteni — Lukács György nembeliség-kategóriája alapján —, s amit ilyen egyoldalúan személyes tapasztalataim sem igazolnak: „... a kritériumok, a mérce meghatározásában — abban, hogy egy mű az általunk értelmezett szabadság fogalmán belül van-e vagy sem — a kulturális politika autentikus, nem utolsósorban abból a meggondolásból, hogy a kulturális politika általánosabb érdekeket is képviselhet, mint egyik vagy másik alkotó. Az alkotó személyes világnézete, meggyőződése ugyanolyan emelkedett és magasrendű lehet, mint a kulturális politikáé. De az alkotása mégiscsak személyes cselekvés, személyes elképzelések fejeződnek ki benne, a kulturális politika meg a befogadó érdekeit is képviseli és belefoglalja ebbe.”

Nem sokkal később már állandósult az a véleménye, hogy ebben a viszonyban is a kölcsönösen termékeny ellentét-egység az igazán célravezető, s a közös ügy érdekében egymás igazságait meg kell szívlelni és együttesen kamatoztatni: „Politikai hatalom és kultúra összevetésében még ma is gyakori a leegyszerűsített szembeállítás, az összefüggések, az erjesztő-támogató egymásra hatások figyelmen kívül

hagyása. A szocializmus társadalmi-politikai céljai — először a történelemben — természetessé teszik a politika és a kultúra kapcsolatát, *egységes érdekkörbe* vonják ezt a két fontos tudatformát és emberi tevékenységet. Persze van különbség a kulturális élet és a politikai gyakorlat között, és természetesnek tartom azt is, hogy még a szocialista társadalomban is bizonyos kérdésekben létrejöhet ellentét a politikai hatalom és a kulturális élet egyes elemei között. Életünk sokkal bonyolultabb annál, semhogy mindenkor egyértelműek lehetnének válaszaink a nagy emberi-társadalmi kérdésekre.”

Jó, hogy ezek a különbségek megvannak, mert így lehet a politika és a kultúra kölcsönösen egymásban és egymásért élő — többek között a szocialista demokrácia kiteljesítése érdekében munkálkodó — tényező, egymás eleven lelkiismerete. S ezen a szerepkörön belül mind a kultúrpolitika, mind a művészet jogait és kötelességeit illetően teljesen egyetértve Pozsgay Imrével, aki a bíráló megállapításokat tartalmazó művek kapcsán ezeket mondta: „... ha rosszul kezdik olvasni, szemlélni ezeket a műalkotásokat, akkor olyan képzet támadhat némelyekben, hogy ezek maguk a bajkeverők, a társadalmi bajok okozói, holott jószerint tükörképei, kifejezői azoknak. Most nem akarom leegyszerűsíteni persze ezeket a viszonyokat, de valamilyen módon mégis szeretném megmondani, ezek kifejezői bizonyos társadalmi közérzületnek, tapasztalatnak, szükségleteknek, és nem mindig csupán hibás szemlélet torzszüleményei, mert ilyen is van, azért gyorsan hadd tegyem hozzá. Ezekkel perbe kell szállni, vitatkozni kell, eszmei, szellemi síkon megvívni velük a harcot, elsősorban ez az én normám ebben a tekintetben. De nem minden baj föltárását kell a baj föltárójával azonosítani, az a véleményem, hogy ha a tükör torznak mutat bennünket, nem sokat segítünk a bajon, hogyha a tükröt összetörjük.”

Ezzel a szocialista demokratizmus fejlesztése ellenében ható „összetöréssel” Pozsgay Imre nemcsak metaforikus értelemben, hanem földhöztapadtabb, materiális-pénzügyi vonatkozásban is sokat foglalkozik. Mostani gazdasági helyzetünkben ez különösen érthető. Találó megfogalmazásait itt is sorra idézhetnénk, kezdve annak a korlátolt-bürokrata szemléletnek bírálatától, amely szerint „a kultúra fejlesztése nem más, mint az adózás egyik fajtája, ráadásul bizonytalan célra szolgáló adó, olyan területnek, ahol úgylis túl sok a bajkeverő” — egészen az olyan technokrata látásmód elvetéséig, amellyel szemben a kultúra terén „hiába tudjuk teljes bizonyossággal, hogy az anyagi ráfordítások legnagyobb része valódi értékek létrehozására szolgál, hogy a nemzeti jövedelem korszerűtlenül kis részét fordítjuk kultúrára mind a felhalmozás, mind a fogyasztás oldalán, ha a kultúra megítélésében néha nagyobb súlya lehet egy rosszul sikerült filmnek, egy bukott színjátéknak, mint milliók műveltségbeli emelkedésének”.

A további részletek helyett inkább azt az összképet summáznánk, amit Pozsgay Imre könyvében a kultúra helyéről és súlyáról vall a szocialista társadalom és a szocialista embereszmény teljességén belül, s ami tökéletesen egybevág Marx fel fogásával: a teljes értékű emberi gazdagság egyidejűleg — és csakis együttesen — jelenti az anyagi javak gazdagságát és az „emberi benső teljes kimunkálását”; az emberi bensőség olyan gazdagságát, amelynek elengedhetetlen alkotórésze a kulturáltság. Abban is egyetértve Pozsgay Imrével, hogy ennek az összetevőnek szerepe az idő múlásával nem csökken, hanem egyenesen nő. Magam is meggyőződéssel vallom, amit ő ír: „Ne feledjük: az a kérdés, hogy milyen a szocialista Magyarország állapota, egyre inkább kulturális kérdés lesz.”

Pozsgay Imre is többször hivatkozik arra, hogy pártunk politikája — s ennek szerves részeként kultúrpolitikája — megfelelő alapot ad a szocialista demokrácia fejlesztése számára. A vele való élés szintén kulcskérdés. Egyik cikkében az emberi jogok kapcsán történő nyugati kihívásra ezt mondja: „... a válaszunk csak az lehet, hogy nekünk jobb demokráciát kell csinálni.” Azt hiszem, ezt eddig odafelé megtettük, most már a saját lehetőségeink kihívására is jobban kell figyelniünk. (Kossuth.)

VÖRÖS LÁSZLÓ